Seminarium Organizacyjno-Ekonomiczne

ROZWÓJ PRODUKTU TURYSTYCZNEGO REGIONU

MAZOWSZE

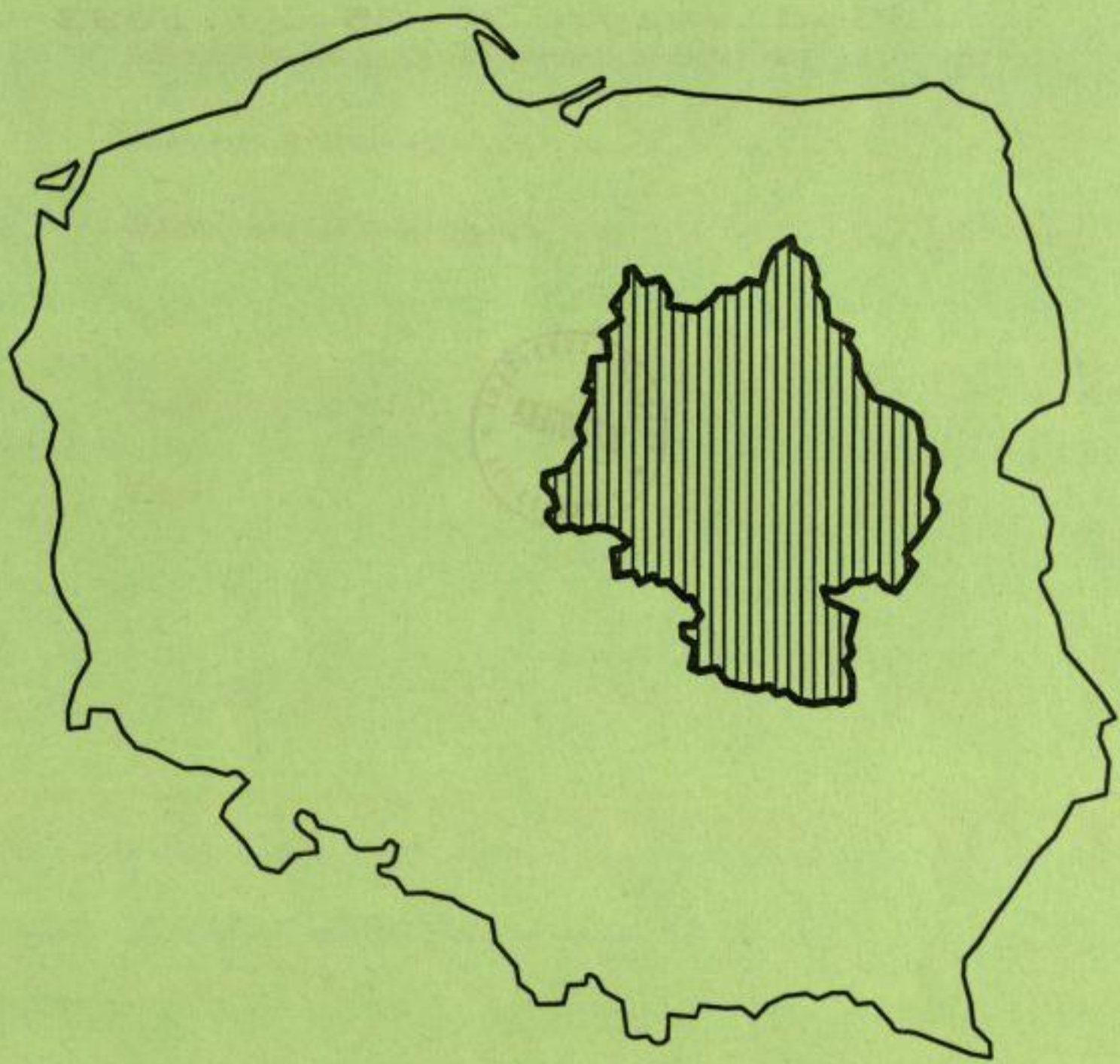

Urząd Kultury Fizycznej i Turystyki
Program Rozwoju Przemysłu Turystycznego w Polsce
UE - PHARE

BK

opracowali Jagusiewicz A
Legiens H

Materiał na seminarium
Miedzeszyn 23-25.XI.1993

7730

INSTYTUT TURYSTYKI
BIBLIOTEKA
W WARSZAWIE

796.5 : 338.48

Materiał opracowany w Instytucie Turystyki na zlecenie
Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki

SPIS TREŚCI

str.

Wstęp 1

Ogólnie o regionie 1

Atrakcyjność przyrodniczo-krajobrazowa 3

Atrakcje kulturowe 7

Infrastruktura usługowa 15

Ruch turystyczny 19

Regionalny produkt turystyczny 21

Mapki

W S T Ę P

Seminarium jest jedną z kilku roboczych narad regionalnych, organizowanych przez Urząd Kultury Fizycznej i Turystyki oraz Program UE-PHARE. Wcześniej odbyły się już trzy tego rodzaju spotkania, które dotyczyły Dolnego Śląska i Ziemi Opolskiej, Małopolski Zachodniej oraz Bałtyku i Pomorza. Na seminariach są omawiane możliwości rozwoju produktu turystycznego w miastach i gminach poszczególnych regionów. Prezentowany materiał ma wprowadzić uczestników narady w ogólną tematykę seminarium oraz dostarczyć podstawowych informacji dotyczących regionu i jego produktu turystycznego. W materiale wykorzystano prace GUS i Instytutu Turystyki oraz ankiety nadesłane przez miasta i gminy.

OGÓLNIE O REGIONIE

Omawiany region, określony umownie jako Mazowsze, obejmuje siedem województw: warszawskie, ciechanowskie, ostrołęckie, płockie, radomskie, siedleckie i skierniewickie, położonych przeważnie w Polsce środkowej. W ich granicach znajdują się 92 miasta i 382 gminy, które łącznie zamieszkuje 5,6 mln osób. Ludność miejska stanowi 62% ogółu mieszkańców i skupia się głównie w woj. warszawskim. Rozmieszczenie ludności jest nierównomierne: największą gęstość zaludnienia ma woj. warszawskie (prawie 640 osób/km^2). Najsłabiej zaludnione są rolnicze województwa wschodnie (ciechanowskie, ostrołęckie i siedleckie). Bezrobocie strukturalne najbardziej zagraża województwom ciechanowskiemu i płockiemu, gdzie stopa bezrobocia coraz bardziej zaczyna się zbliżać do 20%.

Powierzchnia całego regionu wynosi 41,5 tys. km^2, w tym lasy zajmują 21%, a wody - blisko 2%. Cały obszar ma przeważnie charakter rolniczo-wiejski: użytki rolne stanowią 69% jego powierzchni. Na terenach wiejskich przeważają drobne gospodarstwa rolne o małym i

średnim areale. W okolicach Grójca i Góry Kalwarii istnieją duże zespoły sadów owocowych. Wielki przemysł koncentruje się w Warszawie i innych ośrodkach miejskich, jak Płock, Radom, Skierniewice i Żyrardów. Większe, zwarte tereny zurbanizowane znajdują się w województwach warszawskim i skierniewickim.

Stan środowiska naturalnego jest bardzo zróżnicowany. Najlepiej wygląda on w części wschodniej, gdzie do najczystszych należą województwa ciechanowskie i siedleckie, najgorzej zaś przedstawia się w dużych ośrodkach przemysłowych jak Warszawa, Płock, Ostrołęka i Radom. Ogółem 20 miast, a wśród nich Konstancin-Jeziorna, wykazuje duże zagrożenie środowiska emitowanymi zanieczyszczeniami powietrza. Źle wypada też ocena czystości dużych rzek, stanowiących istotny walor turystyczny Mazowsza. Zgodnie z klasyfikacją ogólną wody Wisły i Bugu są prawie w całości nadmiernie zanieczyszczone, nieco lepszy jest stan Pilicy, Radomki i Narwi, gdzie spotyka się odcinki zaliczane do II i III klasy czystości. Podobnie Jezioro Zegrzyńskie ma w przekroju średniorocznym II klasę czystości wody.

Na Mazowszu funkcjonuje komunikacja samochodowa, kolejowa i lotnicza. Warto podkreślić, że znacznie lepszą dostępność komunikacyjną ma część zachodnia regionu, a zwłaszcza woj. warszawskie. Długość dróg o nawierzchni utwardzonej wynosi prawie 31 tys. km; zapewniają one dojazd do wszystkich ważniejszych miejscowości turystycznych, podobnie jak i publiczna komunikacja samochodowa. Gęstość sieci drogowej, bliska średniej krajowej, przekracza 70 km/100 km^2; największą wartość osiąga w województwach warszawskim i skierniewickim. Najważniejsze kierunki międzynarodowego tranzytu stanowią drogi: Berlin-Warszawa-Moskwa (E30), Gdańsk-Warszawa-Budapeszt (E77), Warszawa-Wrocław-Praga (E67) i Gdańsk-Łódź-Wiedeń (E75). Inne znaczące

turystycznie drogi krajowe łączą stolicę ze Szczecinem (nr 10), Grodnem (nr 18), Lublinem i Lwowem (nr 17) oraz Augustowem i Wielkimi Jeziorami Mazurskimi (nr 61), a także Radom z Rzeszowem i Bratysławą (nr 9).

Sieć kolejowa jest dość gęsta jedynie w województwach warszawskim i skierniewickim, gdzie przekracza średnie wielkości krajowe. Linie eksploatowane liczą łącznie 2,5 tys. km; do najważniejszych należą odcinki międzynarodowych i krajowych magistrali kolejowych: Berlin--Warszawa-Moskwa (E20), Warszawa-Katowice-Wiedeń (E65), Warszawa--Lublin-Lwów, Warszawa-Białystok-Leningrad oraz Warszawa-Wrocław i Warszawa-Gdańsk. Linie przystosowane do szybkich przewozów pasażerskich to Słubice-Poznań-Warszawa-Terespol oraz trasy łączące stolicę z Gdańskiem, Katowicami i Krakowem. Kursujące po nich pociągi umożliwiają bezpośrednie połączenia z niektórymi państwami i ich stolicami oraz innymi dużymi miastami Europy. Warszawa ma ekspresowe połączenia z Berlinem w systemie Eurocity oraz z głównymi miastami Polski w systemie Intercity. Z miast wojewódzkich najgorszą łączność kolejową mają Ostrołęka i Płock.

Warszawa dysponująca dwoma portami: krajowym i międzynarodowym na Okęciu oraz terminalem śródmiejskim, stanowi jedyny i główny węzeł pasażerskiej komunikacji lotniczej. Obsługuje on linie krajowe do Gdańska, Krakowa, Szczecina, Wrocławia i Rzeszowa oraz połączenia zagraniczne z większością stolic europejskich i niektórymi częściami świata. Międzynarodowy port lotniczy na Okęciu stanowi jedyne w regionie przejście graniczne.

ATRAKCYJNOŚĆ PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWA

Największą przestrzeń regionu, obejmującego historyczne, ongiś puszczańskie Mazowsze, zajmuje rozległa Nizina Mazowiecka. Jej środkową

część tworzą Międzyrzecze Łomżyńskie oraz Równina Warszawska i Kotlina Warszawska, do których zbiegają się liczne doliny rzeczne. Rozległy pas nizinny otaczają wysoczyzny: Płocka i Ciechanowska od północy oraz Rawska i Siedlecka od południa. Najbardziej na północ wysunięte części zajmują Równina Kurpiowska oraz fragmenty Garbu Lubawskiego i Pojezierza Dobrzyńskiego, należące do krainy jezior. Położona zaś na krańcach południowych Równina Radomska sąsiaduje z zalesionymi wzniesieniami Przedgórza Iłżeckiego, zaliczanego do Wyżyny Małopolskiej.

Nizinny krajobraz urozmaicają lasy i doliny wielkich rzek, zwłaszcza te, które obramowane są wysokimi skarpami. Malownicze odcinki stromych krawędzi dolinnych spotykamy nad Wisłą w okolicy Czerska, Wyszogrodu i Płocka oraz nad Narwią między Serockiem i Pułtuskiem. Lasy, przeważnie sosnowe, zajmują prawie 9 tys. km^2, tworząc liczne zwarte kompleksy. Większe pozostałości dawnych kniei mazowieckich przetrwały jako puszcze: Biała, Bolimowska, Iłżecka, Kamieniecka, Kampinoska, Kozienicka, Zielona, oraz lasy: Garwolińskie, Gostynińskie, Łukowskie i Otwocko-Celestynowskie. Są one, zwłaszcza w dni świąteczne, masowo penetrowane przez wycieczkowiczów i zbieraczy runa leśnego.

Przez Mazowsze płyną wielkie rzeki nizinne, do których zaliczają się Wisła i jej dopływy: Bug, Narew, Pilica i Bzura, nadające się do wykorzystania turystycznego na odcinkach mniej zanieczyszczonych. Duże walory turystyczne cechują mniejsze rzeki, jak Liwiec, Świder, Radomka, Rawka, Wilga i Wkra oraz Omulew i Orzyc. Na Wiśle między Płockiem a Włocławkiem istnieje duży sztuczny zbiornik retencyjny. Inny duży zalew wodny stanowi Jezioro Zegrzyńskie na Narwi, mające powierzchnię ponad 30 km^2 i wyśmienite zalety rekreacyjne. Odbywają się na nim liczne zawody żeglarskie, bojerowe i kajakowe, kończą

spływy turystyczne, a nawet organizuje się tam skoki spadochronowe do wody. Ponadto jest kilka mniejszych zbiorników wodnych atrakcyjnych dla rekreacji, zwłaszcza weekendowej.

Naturalne jeziora skupione są na pojezierzach gostynińskim i dobrzyńskim (woj. płockie) oraz w obrębie Garbu Lubawskiego (woj. ciechanowskie), gdzie łącznie jest 12 dużych jezior (powyżej 50 ha). Największe z nich to Zdworskie (350 ha), Rumian, Urszulewskie i Lucieńskie.

Enklawy chronionej przyrody i naturalnego krajobrazu tworzą: Kamnoski Park Narodowy, 150 rezerwatów przyrody z przewagą leśnych oraz prawie 4 tys. pomników przyrody, głównie pojedynczych drzew. Z grupy 8 parków krajobrazowych atrakcyjnością turystyczną wyróżniają się zwłaszcza Gostynińsko-Włocławski, Górznieńsko-Lidzbarski, Kozienicki i Nadbużański. Ponadto wyznaczono ponad 30 obszarów chronionego krajobrazu na powierzchni 90 km^2, obejmujących także tereny bardzo atrakcyjne turystycznie, zwłaszcza dla wypoczynku weekendowego. Do bardziej znanych osobliwości przyrodniczych należą między innymi arboretum i alpinarium w Rogowie, rezerwaty przyrody: Czarnia z sosnami bartnymi, Kępa Gołuska w zakolu rzeki Wkry ze stuletnimi jesionami, jaworami i dębami oraz Świder, malowniczy odcinek rzeki z zakolami i bystrzami. Do dziwów przyrodniczych zaliczają się też największe na Mazowszu głazy narzutowe we wsiach Zawady i Gozdowo oraz skałki jurajskie w okolicach Iłży.

Z badań Instytutu Turystyki wynika, że przyrodnicze walory wypoczynkowe wysokiej rangi mają obszary liczące około 400 km^2. Występują one w 14 gminach, między innymi takich jak Nieporęt i Serock (warszawskie), Lidzbark, Pokrzywnica i Rybno (ciechanowskie), Zatory i Somianka (ostrołęckie), Brudzeń Duży, Łąck i Nowy Duninów

(płockie). Są to tereny położone przeważnie na pojezierzu gostynińskim i Garbie Lubawskim oraz w dolinach Narwi i Bugu, w tym także nad Jez. Zegrzyńskim. Łącznie wszystkie obszary atrakcyjne dla wypoczynku zajmują czwartą część całego regionu, w większości są to jednak tereny nadrzeczne i leśne. Do miejscowości bardziej znanych z walorów wypoczynkowych zaliczają się m.in.: Białobrzegi, Brok, Lidzbark, Łąck, Otwock, Pułtusk, Serock, Urle i Wilga.

Na Mazowszu spotykamy tereny wiejskie nadające się do różnych form agroturystyki; znajdują się one zwłaszcza w województwach: ciechanowskim, ostrołęckim i siedleckim. Łącznie ponad 20 gmin wykazuje szczególne predyspozycje do turystyki wiejskiej. Większe zespoły takich gmin leżą w okolicy Żuromina (m.in. Lidzbark, Lubowidz, Rybno), Puszczy Zielonej (m.in. Czarnia, Kadzidło, Lelis, Łyse), Puszczy Białej (Brok, Rząśnik) i dolinie Bugu (Ceramów, Kosów Lacki, Sadowne).

Na terenach rolniczych i leśnych licznie bytują zwierzęta łowne, których pogłowie szacuje się na ponad 600 tys. sztuk (20% zasobów krajowych). Spotykana jest też zwierzyna gruba, jak łosie, jelenie, sarny i dziki, których najwięcej jest w województwach ostrołęckim, radomskim i siedleckim. Najbardziej znane stadniny koni znajdują się w Kozienicach, Łącku i Walewicach, ponadto istnieje kilkanaście ośrodków jeździeckich.

Jedyne uzdrowisko mieści się w Konstancinie-Jeziornie, podwarszawskiej miejscowości będącej znanym ośrodkiem lecznictwa rehabilitacyjnego. Leczy się tam głównie zaburzenia hormonalne, przemiany materii i układu krążenia. W malowniczym kurorcie o zabudowie willowej istnieje tężnia solankowa i inhalatorium.

ATRAKCJE KULTUROWE

Mazowsze, historyczna dzielnica Polski, z osadnictwem o wielowiekowej tradycji, odznacza się niemałym bogactwem kulturowym, które przyciąga liczne rzesze turystów. Cennymi zasobami historyczno-kulturowymi wyróżnia się zwłaszcza część środkowa, skupiona wokół Warszawy. Ważniejszych miejscowości zawierających pojedyncze obiekty lub ich zespoły o dużym znaczeniu krajoznawczym jest ogółem ponad 50, z tego 10 można uznać za szczególnie interesujące dla turystów zagranicznych.

Na czoło wybija się Warszawa, wielkie stołeczne centrum zabytkowe, kulturalne, naukowe, handlowe i turystyczne. Miasta z wieloma zabytkami to zwłaszcza Łowicz, Płock i Pułtusk, jedne z ważniejszych ośrodków historycznych Mazowsza. Niezwykle znaczące krajoznawczo miejscowości, gdzie znajdują się wybitne, a nawet unikalne obiekty, to Arkadia, Boguszyce, Nieborów, Niepokalanów, Treblinka, Warka i Żelazowa Wola. Ponadto można jeszcze wyróżnić takie większe zespoły zabytkowe, jak: Łęczyca, Szydłowiec, Siedlce, Skierniewice i Rawa Mazowiecka oraz pojedyncze obiekty w Czerwińsku, Opinogórze, Brochowie, Oporowie, Czersku, Modlinie i Czarnolesie. Miejscowości pielgrzymkowych jest 17, wśród nich Warszawa (groby kardynała Stefana Wyszyńskiego i ks. Jerzego Popiełuszki) oraz Niepokalanów (kult św. Maksymiliana Kolbe) przyciągają pątników z całej Polski.

Najważniejszym ośrodkiem o znaczeniu krajoznawczym i kulturalnym jest Warszawa, w której mieści się najokazalszy w Polsce zespół architektury barokowej i klasycystycznej. Najcenniejsze zabytki skupione są na Starym i Nowym Mieście, w historycznym Śródmieściu oraz w Łazienkach i Wilanowie. Zrekonstruowana warszawska Starówka została

uznana za pomnik światowego dziedzictwa kulturalnego. Wzdłuż Traktu Królewskiego, łączącego Plac Zamkowy z dawnym Ujazdowem, spotykamy wiele wspaniałych budowli, jak: zespoły kamienic mieszczańskich, gotycka archikatedra św. Jana, Zamek Królewski, barokowe i klasycystyczne kościoły i klasztory, m.in. Ewangelicko-Augsburski, Wizytek i Świętego Krzyża, gdzie znajduje się epitafium z sercem Fryderyka Chopina. Przy Trakcie mieści się też największe w Polsce skupisko arystokratycznych i królewskich rezydencji (ponad 30 pałaców), a wśród nich Pałac Rzeczypospolitej, Zamek Ujazdowski, Belweder i Pałac na Wodzie w Łazienkach oraz nieco dalej położona wspaniała siedziba monarsza Jana III Sobieskiego w Wilanowie. Warszawa jest największym skupiskiem różnych instytucji naukowych i kulturalnych oraz międzynarodowym ośrodkiem kongresowym i targowym. W stolicy odbywają się liczne międzynarodowe imprezy i wydarzenia kulturalno-artystyczne; działa tu 28 teatrów i instytucji muzycznych, wśród nich Teatr Wielki i Filharmonia Narodowa.

Na Mazowszu przetrwały różne położone poza Warszawą zabytki architektury i sztuki, świadectwa świetności tej ziemi, będące dziełami tej miary artystów co Tylman z Gameren, Jakub Fontana, Dominik Merlini i Michał Palloni. Największym zgrupowaniem takich pamiątek jest Płock, gdzie wśród ponad 100 zabytków, na Wzgórzu Tumskim znajduje się średniowieczne założenie zamkowe z katedrą i dawnym opactwem benedyktyńskim oraz zachowanymi reliktami wczesnoromańskimi: palatium i rotundą z XI wieku. Do cennych budowli sakralnych Mazowsza zaliczają się zwłaszcza: romańska kolegiata w Tumie (pod Łęczycą), romańsko-gotycka katedra w Płocku i gotycki kościół w Szydłowcu, renesansowe świątynie w Broku i Pułtusku oraz takaż bazylika obronna w Brochowie. Wybitne dzieła stanowią barokowe kościoły w Łowiczu,

Węgrowie i Skrzynnem oraz rokokowy w Kobyłce. Do najstarszych, początkowo romańsko-gotyckich założeń klasztornych należą opactwa w Czerwińsku nad Wisłą i Sieciechowie. Sakralną architekturę drewnianą reprezentują liczne kościółki wiejskie: gotycki w Janisławicach oraz barokowe w Barcicach, Gąsiorowie i Goźlinie. Najcenniejszym dziełem jest późnogotycki kościół w Boguszycach, którego wnętrze zdobi piękna polichromia renesansowa oraz obrazy i rzeźby gotyckie.

Mazowieckie budowle zamkowe, których jest kilkanaście, zachowały się w całości lub w dużych fragmentach. Zwracają uwagę, użytkowane jako muzea lub inne placówki kulturalne, pozostałości gotyckich zamków królewskich w Płocku i Łęczycy oraz książąt mazowieckich w Liwie, jak również średniowieczne rezydencje rycerskie i magnackie w Oporowie, Szydłowcu i Drzewicy oraz zamek krzyżacki w Działdowie. Do późniejszych należą barokowy zamek biskupów płockich w Pułtusku (obecnie Dom Polonii) i neogotycki zameczek Krasińskich w Opinogórze, mieszczący Muzeum Romantyzmu. W postaci utrwalonej ruiny przetrwały średniowieczne zamki książąt mazowieckich w Ciechanowie, Czersku i Rawie Mazowieckiej. Zadziwiającym przykładem nowożytnej budowli fortyfikacyjnej jest potężna twierdza w Modlinie, początkami sięgająca czasów napoleońskich.

Znacznie częściej spotykane są magnackie rezydencje pałacowo-parkowe, wśród których można się doliczyć około pół setki bardziej interesujących założeń architektonicznych. Wspaniałe są pałace barokowe w Nieborowie, Otwocku Wielkim i Chrzęsnem, klasycystyczne w Jabłonnie, Małej Wsi, Młochowie, Słubicach, Sterdyni i Śleszynie Wielkim oraz neogotyckie w Starej Wsi i Patrykozach. Wybitne dzieło swoich czasów stanowi sentymentalno-romantyczny park Heleny Radziwiłłowej w Arkadii, jeden z cenniejszych w Polsce zabytków sztuki ogrodowej.

Bardziej okazałe założenia pałacowe istnieją ponadto w Falentach, Radziejowicach, Siedlcach i Skierniewicach.

Chlubą Mazowsza były niezwykle liczne dwory szlacheckie; warte wspomnienia są te zwłaszcza, które wiążą się z życiem i twórczością wybitnych Polaków, a mianowicie w Czarnolesie (Kochanowski), Żelazowej Woli i Sannikach (Chopin), Głuchym (Norwid), Woli Okrzejskiej i Poświętnem (Sienkiewicz) oraz Mińsku Mazowieckim (Andriolli). Dawna posiadłość dworska Józefa Brandta w Orońsku jest dziś rzeźbiarskim ośrodkiem plenerowym, w Petrykozach zaś zabytkowy dworek mieści prywatną galerię sztuki Wojciecha Siemiona.

Również i inne dziedziny dawnej kultury materialnej Mazowsza są dość szeroko reprezentowane. Spotykamy więc też liczne zabytki archeologiczne: na terenach otwartych są to najczęściej grodziska, kurhany i cmentarzyska. Do najcenniejszych należą znaleziska we wsi Całowanie, gdzie odkryto wielokrotnie zasiedlane obozowisko łowców reniferów sprzed około 10 tys. lat. Wśród zabytków nowożytnej techniki zwraca uwagę pochodzący z XIX wieku dawny zakład hutniczy w Chlewiskach.

Całe Mazowsze jest usiane pamiątkami historycznymi i wojennymi, pochodzącymi z okresów walk i powstań wyzwoleńczych oraz wojen światowych. Dramatyczną bitwę Tadeusza Kościuszki pod Maciejowicami upamiętnia kopiec; pomniki w Wawrze (Warszawa), Iganiach i Ostrołęce przypominają o największych bitwach z czasów powstania listopadowego. Liczne cmentarze i mogiły poległych powstańców 1863 roku świadczą o setkach potyczek rozgrywanych w puszczach: Białej, Kampinoskiej i Zielonej oraz w okolicy Węgrowa. Czasy napoleońskie zapisały się wielkimi bitwami Polaków pod Raszynem oraz Francuzów pod Pułtuskiem i Ostrołęką. Podczas II wojny światowej niezwykle zacięte walki toczyły się w rejonie Mławy, Modlina, Różana i Kutna (bitwa nad

Bzurą). W końcowym jej stadium decydujące były boje o Warszawę w okolicach Radzymina i Wołomina oraz na przyczółku warecko-magnuszewskim, gdzie wielką bitwę pancerną pod Studziankami upamiętnia obecnie mauzoleum i skansen wojenny. Do symbolicznych miejsc martyrologicznych, uczczonych monumentami, należą m.in. Trakt Pamięci i Męczeństwa oraz więzienia Pawiak i Cytadela w Warszawie, dawny hitlerowski obóz w Treblince, cmentarze w Palmirach i Woli Gułowskiej.

Na Mazowszu działają liczne placówki muzealne z wieloma interesującymi zbiorami dotyczącymi różnych dziedzin. Około 100 muzeów znajdujących się w ponad 40 miejscowościach zwiedza co roku 2,9 mln osób. Najwięcej placówek ma Warszawa (ponad 50), gdzie do najważniejszych należą Muzeum Narodowe i jego oddziały w Łazienkach, Wilanowie i Królikarni oraz muzea: Archeologiczne, Etnograficzne, Historyczne, Wojska Polskiego i inne. Na pozostałym obszarze szczególną pozycję pod względem popularności turystycznej zajmują: dom urodzenia Fryderyka Chopina w Żelazowej Woli oraz muzea-pałace i muzea-zamki w Nieborowie i Arkadii, Szydłowcu (Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych), Opinogórze (Muzeum Romantyzmu), Liwie, Łęczycy i Oporowie. Różnorodne zbiory o charakterze regionalnym gromadzą muzea: Mazowieckie w Płocku (m.in. unikalna kolekcja sztuki secesyjnej), okręgowe w Ciechanowie, Ostrołęce, Radomiu i Siedlcach oraz regionalne w Pułtusku, Rawie Mazowieckiej, Iłży (zbiory ceramiczne) i inne.

Z Mazowsza wywodzi się wielu znanych Polaków, ich to pamięci są poświęcone muzea biograficzne, które znajdują się m.in. w Czarnolesie (Kochanowskiego), Lipcach Reymontowskich (Reymonta), Woli Okrzejskiej (Sienkiewicza), Warce (Pułaskiego), Przysusze (Kolberga) i Warszawie (Curie-Skłodowskiej). Ciekawostkę turystyczną stanowi największe w kraju i Europie Muzeum Kolei Wąskotorowej w Sochaczewie,

które organizuje wycieczki zabytkowymi pociągami.

Wiele do skarbnicy narodowej wniosła tradycyjna kultura ludowa Mazowsza. Najwyraźniej wyodrębniają się w niej Kurpie z Puszczy Zielonej i Białej oraz Księżacy z okolic Łowicza. W wielu puszczańskich wsiach kurpiowskich żywe są nadal folklor i sztuka, wyrażające się w budownictwie drewnianym, zdobnictwie, strojach, obrzędach, gwarze i wytwórczości artystycznej. Główne ośrodki kurpiowskie: Kadzidło, Łyse i Myszyniec, znajdują się w Puszczy Zielonej; przetrwało tam dawne budownictwo, stroje, zwyczaje, wyrób chodników, dywanów, wycinanek, palm i naczyń, działają też rzeźbiarze i zespoły regionalne ("Kadzidło" i "Kurpie Zielone"). W Puszczy Białej jednymi z ważniejszych są wsie Obryte i Rząśnik (tradycyjna zabudowa, stroje kobiece, wycinanki, zespół artystyczny "Kurpie Białe").

Na ziemi księżackiej, oprócz samego Łowicza, gdzie jest Muzeum Łowickie, najbardziej zasłynęły wsie Złaków Borowy i Złaków Kościelny, w których spotykamy stroje łowickie, warsztaty tkackie, wycinankarstwo, plastykę obrzędową i uroczyste obchody religijne. Inne mniejsze enklawy mazowieckiego folkloru zachowały się w okolicach Sannik (strój ludowy, tkactwo, wyrób wycinanek, pająków i pisanek), Kołbieli nad Świdrem (tkactwo, stroje ludowe, plecionkarstwo i wycinankarstwo), Węgrowa (tkactwo i wyrób dywanów) oraz Zawidza Kościelnego (rzeźba ludowa). Z garncarstwa ludowego najbardziej znane są Iłża, Bolimów i Pułtusk. Warto też wspomnieć, że w Karolinie (Otrębusy) ma siedzibę słynny na cały świat zespół "Mazowsze".

Na północnym i wschodnim Mazowszu spotykamy jeszcze powszechnie tradycyjną wiejską zabudowę drewnianą, niestety coraz bardziej zanikającą. Cenniejsze obiekty architektury drewnianej i kultury materialnej są gromadzone w kilku placówkach muzealnych i skansenach,

z których największe to Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu i Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu. We wsi Sromowo znajduje się największa w Polsce galeria rzeźby ludowej ze słynną "Procesją Tysiąclecia", własność chłopskiej rodziny Brzozowskich.

Na Mazowszu kwitnie życie kulturalne, czego wyrazem jest ponad 60 różnych imprez kulturalno-artystycznych o charakterze ponadregionalnym. Imprezy te są organizowane w około 20 miejscowościach; najwięcej odbywa się w Warszawie i Siedlcach. Oprócz tego spotykamy liczne imprezy i uroczystości lokalne, organizowane w miasteczkach i wsiach.

W dziedzinie muzyki do ważniejszych należą urządzane w Warszawie imprezy międzynarodowe: Konkurs Kompozytorski im. Witolda Lutosławskiego, Konkurs im. Stanisława Moniuszki, Festiwal Muzyki Współczesnej "Warszawska Jesień", Konkurs Chopinowski i Festiwal Mozartowski, a ponadto Międzynarodowa Noc Szanty w Siedlcach oraz Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kościelnej w Radomiu. Wypada też wymienić koncerty chopinowskie w Żelazowej Woli, Festiwal Muzyki Heavy-Metal na Zamku Ciechanowskim i Festiwal Schaefferowski w Radomiu. Z zakresu innych dziedzin artystycznych zwracają uwagę takie międzynarodowe imprezy, jak: Festiwal Filmów Katolickich w Niepokalanowie, Warsztaty Twórcze w Chlewiskach, Biennale Plakatu w Warszawie, a ponadto Festiwal Gombrowiczowski w Radomiu, Jesienne Spotkania Teatralne w Kutnie, Płocka Wiosna Kulturalna oraz Dni Leśmianowskie w Iłży.

Liczne są też imprezy i obchody folklorystyczne, cieszące się zazwyczaj dużym uznaniem wśród turystów. Warto wymienić Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny w Siedlcach, Ogólnopolski Konkurs Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu, Międzynarodowy Przegląd Zespołów

Folklorystycznych "Kupalnocka" w Ciechanowie i Biennale Folkloru Łowickiego w Łowiczu. Niezwykle barwnie obchodzone są Jarmarki Lipieckie i Spotkania Weselne w Lipcach Reymontowskich, Niedziela Palmowa (z konkursem palm) w Łysem, Miodobranie Kurpiowskie w Myszyńcu i Czarni, Niedziela Sannicka w Sannikach, Święto Kwitnącej Jabłoni w Grójcu, Dni Wisły w Wyszogrodzie i inne.

Do bardziej znanych i lubianych imprez turystycznych należą spływy kajakowe: Zimowy na Narwi, Orzycem w maju i O błękitną wstęgę Pilicy oraz regaty żeglarskie na Jez. Zegrzyńskim. Popularne są też rajdy rowerowe i piesze, jak: Praski Rajd Kolarski im. S.Trukawki, Ogólnopolski Rajd Młodzieży, Rajd Szlakiem Życia i Twórczości Jana Kochanowskiego, Ogólnopolski Rajd "Ciżemka" i Pieszy Rajd Nadbużański. Z tradycją patriotyczną wiążą się rajdy: Szlakiem Walk nad Bzurą oraz Kościuszkowski i Kleebergowski.

W Warszawie odbywają się liczne imprezy targowe i kongresowe; najbardziej znane spośród nich są Międzynarodowe Targi Książki. Różne wystawy handlowe i kongresy organizowane są przeważnie w hotelach "Victoria" i "Forum" oraz w Pałacu Kultury i Nauki.

Przeszłość, kulturę i zabytki Mazowsza można poznać wędrując specjalnymi historycznymi trasami studyjnymi. Do bardziej atrakcyjnych należą trasy objazdowe: "chopinowska" z Warszawy do Płocka przez Żelazową Wolę i Sanniki; "nadwiślańska" łącząca Warszawę i Płock przez Modlin i Czerwińsk (odcinek krajowej drogi krajobrazowej tzw. nadwiślańskiej); "łowicka" biegnąca z Warszawy do Łodzi przez Skierniewice, Nieborów, Łowicz, Kutno i Łęczycę; "płocka" prowadząca przez dawne księstwo płockie drogą z Warszawy przez Pułtusk, Ciechanów i Sierpc do Płocka; "kurpiowska" tworząca pierścień między Ostrołęką i Łomżą obejmujący Kadzidło, Myszyniec, Czarnię (i łomżyński Nowogród).

INFRASTRUKTURA USŁUGOWA

W omawianych siedmiu województwach turystyczne obiekty noclegowe liczą 40,7 tys. miejsc, co stanowi niewielką część, bo niecałe 6% zasobów krajowych.[1] Nieznacznie przeważają miejsca sezonowe: w obiektach użytkowanych tylko w lecie znajduje się 57% ogólnej liczby miejsc noclegowych. W całości bazy recepcyjnej najwięcej miejsc skupiają obiekty wypoczynkowo-kolonijne, które razem liczą 14,2 tys. miejsc (35% ogółem), następnie zaś hotele i obiekty podobne (11,4 tys. miejsc), zespoły domków turystycznych (4,6 tys.), campingi i pola biwakowe (3,5 tys.) oraz pokoje wynajmowane (2,1 tys.).

Baza noclegowa występuje łącznie w 140 miastach i gminach. Największe jej skupisko stanowi Warszawa, która ma 11,4 tys. miejsc, przeważnie w hotelach. Kilka gmin dysponuje potencjałem recepcyjnym przewyższającym tysiąc miejsc; są to m.in. Brok, Łąck, Serock, Somianka i Wilga. W gminach leżących nad Zalewem Zegrzyńskim mieści się według GUS 2,5 tys. miejsc, w rzeczywistości jest ich znacznie więcej. Zdecydowanie przeważają tu domy wypoczynkowe, z których połowa to obiekty hotelarskie użytkowane przez cały rok, o dość wysokim standardzie. Niektóre, tzw. ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, mają zaplecze konferencyjne, co pozwala organizować różne kursy, seminaria i sympozja. Większe miejscowości recepcyjne nad Jez. Zegrzyńskim, jak: Jadwisin, Jachranka, Nieporęt, Rynia, Serock i Białobrzegi, to popularne ośrodki sportów wodnych z licznymi przystaniami żeglarskimi.

---

1 Większość podawanych dalej informacji dotyczących obiektów noclegowych turystyki i ich wykorzystania odnosi się do okresu październik 1991 - wrzesień 1992 r.

Ważnym obszarem wypoczynkowym jest pojezierze gostynińskie, które ma bazę recepcyjną liczącą 4 tys. miejsc noclegowych. Jego większe ośrodki rekreacyjne, jak Łąck, Grabina i Soczewka, to popularne wsie letniskowe. Do innych terenów zagospodarowanych rekreacyjnie należą ponadto doliny: Liwca (Urle, Kamieńczyk), Narwi (Popowo, Popławy i Lubiel Nowy) oraz Bugu (Brok w Puszczy Białej i Somianka), okolice Wilgi w Lasach Garwolińskich oraz Białobrzegów i Warki nad Pilicą, a także część pojezierza dobrzyńskiego (Lidzbark). Ostatnio w wielu ośrodkach wypoczynkowych Mazowsza, oprócz tradycyjnych wczasów, coraz częściej są organizowane kolonie dziecięce.

Stopień wykorzystania wszystkich turystycznych obiektów noclegowych, wynikający z rzeczywistego ich okresu eksploatacyjnego, przekraczał nieznacznie poziom krajowy i wynosił średnio 43%: najwyższy wskaźnik notowano w Siedleckiem, najniższy zaś w Skierniewickiem. Warto zwrócić uwagę, że w niektórych województwach wykorzystanie to bywało poza sezonem letnim wyższe niż w lipcu i sierpniu, na przykład w województwach ciechanowskim i warszawskim, a także siedleckim, gdzie i w styczniu, i w lipcu przekraczało 70%.

Nadal liczne obiekty turystyczne, zwłaszcza ośrodki wczasowe i kolonijne, są własnością różnych zakładów pracy i instytucji, choć działają na zasadach rynkowych. Do ważniejszych gestorów bazy recepcyjnej należą: Orbis S A , ośrodki sportu i rekreacji oraz regionalne i lokalne przedsiębiorstwa turystyczne. Łącznie w ich gestii pozostaje 30% zasobów recepcyjnych regionu. Osoby fizyczne posiadają 30 obiektów usługowych, liczących zaledwie około tysiąca miejsc.

Hotele i obiekty podobne, jak motele, pensjonaty i domy wycieczkowe, stanowią przeważnie bazę całoroczną, świadczącą usługi dla różnych segmentów ruchu turystycznego, głównie jednak wycieczkowego

i służbowego. Najliczniejsza grupa to hotele, których jest 50; liczą one 9,5 tys. łóżek. Znikomy potencjał recepcyjny mają natomiast motele (280 miejsc) i pensjonaty (240 miejsc), co wskazuje na możliwości ich rozbudowy, zwłaszcza w pobliżu dużych miast. Większość hoteli (90% miejsc) skupia się w Warszawie i miastach wojewódzkich. Wyjątek stanowi Radom, gdzie brakuje tego rodzaju bazy. Stolica dysponuje 23 hotelami, w tym 3 obiektami klasy Lux ("Victoria", "Marriott" i "Bristol") oraz 8 czterogwiazdkowymi, pozostałe zaś mają standard od jednej do trzech gwiazdek. W Warszawie odczuwa się niedobór hoteli tańszych, niższej kategorii, które dorównywałyby poziomem podobnym obiektom europejskim. W Ciechanowie, Płocku i Skierniewicach istnieją hotele 3-gwiazdkowe, w Ostrołęce i Siedlcach zaś obiekty jeszcze niższej kategorii. Łącznie hoteli o wysokim komforcie jest 12; dysponują one 3,1 tys. pokoi, które w samej Warszawie liczą ponad 6 tys. łóżek.

W okresie od stycznia do października 1992 r. stopień wykorzystania wszystkich hoteli mazowieckich wynosił 41%, a więc nieco więcej niż w całej Polsce. W Warszawie wielkość ta zbliżała się do 55%, a w hotelach pięciogwiazdkowych dochodziła aż do 80%. W innych miastach wojewódzkich najlepsze wskaźniki osiągały hotele w Ciechanowie (63%). Dość słabo, bo poniżej 35% kształtowało się wykorzystanie hoteli w województwach ostrołęckim, płockim, radomskim i skierniewickim.

W omawianej bazie recepcyjnej do szczególnie atrakcyjnych należą obiekty mieszczące się w budynkach zabytkowych, zwłaszcza zamkach, pałacach i dworach. Wyjątkowy obiekt stanowi Dom Polonii w Pułtusku, usytuowany w dawnym zamku biskupów płockich i prowadzący działalność hotelarską, kulturalną i rekreacyjną dla Polaków z zagranicy. Z innych budowli zabytkowych Mazowsza, zaadaptowanych na bazę

recepcyjną turystyki, warto wspomnieć między innymi obiekty w Chlewiskach, Łącku, Starej Wsi, Woli Suchożebrskiej, Żeliszewie oraz Nadarzynie i Paprotni.

W wielu miasteczkach i wsiach Mazowsza spotykamy prywatne tzw. drugie domy, wykorzystywane przez ich właścicieli do pobytów weekendowych i urlopowo-wakacyjnych, nieraz także wynajmowane krewnym i znajomym lub osobom obcym. Większe zespoły tego rodzaju nie rejestrowanej i przeważnie sezonowej bazy występują w dolinach Bugu, Liwca i Narwi, gdzie znajduje się kilka tysięcy prywatnych domów letniskowych. Duże i zwarte ich skupiska są m.in. w Broku, Brańszczyku, Kamieńczyku, Kuligowie, Świnotopie i Tuchlinie.

Mazowieckie rzeki tworzą atrakcyjne szlaki wędrówek turystycznych; na Bugu, Pilicy, Orzycu i Rawce odbywają się co roku liczne spływy wodne. Najpopularniejszą trasą kajakową i żeglarską jest Narew, która stanowi uczęszczaną drogę wodną na jeziora mazurskie i augustowskie. Wzdłuż szlaku wybudowano kilka stanic wodnych, m.in. w Zegrzynku, Pułtusku i Różanie.

Przez ciekawsze krajobrazowo i historycznie tereny i miejscowości wiodą piesze szlaki nizinne, których łączna długość przekracza 3 tys. km. Często nadają się one również do wędrówek rowerowych, a zimą - narciarskich. Do bardziej uczęszczanych należą trasy wytyczone w Kampinoskim Parku Narodowym oraz w puszczach: Białej, Kamienieckiej, Kozienickiej i Zielonej. Z innych warto wymienić Szlak Sienkiewiczowski w okolicach Woli Okrzejskiej i Gułowskiej, Szlak Walk nad Bzurą w rejonie Kutna i Sochaczewa oraz szlaki imienia gen. Franciszka Kleeberga i mjra Hubala.

W omawianych województwach działają biura podróży, których w 1992 r. funkcjonowało ponad 800; najwięcej takich placówek było w

Warszawie. W ciągu ostatnich trzech lat ich liczba zwiększyła się kilkakrotnie, dzięki powstaniu wielu małych i średnich firm prywatnych. Działalność prowadzi także większość dużych ogólnopolskich biur podróży, które mają własne placówki i własną bazę recepcyjną. Prywatne biura podróży są właścicielami kilku obiektów usługowych, których możliwości recepcyjne są jednak bardzo niewielkie.

Ogólnopolskie badania Instytutu Turystyki wskazują, że większość działających w regionie firm turystycznych prowadzi świadczenia krajowe, organizując wycieczki, wczasy, kolonie i obozy lub pośrednicząc w ich sprzedaży. Znaczna część takich biur zajmuje się także cudzoziemcami odwiedzającymi Polskę, zwłaszcza z państw dawnego Związku Radzieckiego i Niemiec. Usługi świadczone turystom zagranicznym to głównie rezerwacja noclegów i organizacja wyżywienia.

RUCH TURYSTYCZNY

Krajowy ruch turystyczny jest mocno zróżnicowany w omawianych województwach. Szacuje się, że krajowe wyjazdy urlopowo-wakacyjne i weekendowe (z co najmniej jednym noclegiem), których celem były miejscowości mazowieckie, obejmowały w 1992 r. około 6 mln podróży, a więc 10% wszystkich podróży w Polsce. W czołówce krajowej znajdowało się jedynie woj. warszawskie, które ocenia się na 3-4 mln takich przyjazdów. Znacznie dalsze pozycje zajmowały radomskie i płockie, pozostałe zaś województwa mieściły się w grupie o najmniejszej liczbie podróży (rzędu 100 - 200 tys.). Na terenach otaczających aglomerację warszawską obserwuje się dużą frekwencję wyjeżdżających na weekend, w odwiedziny do rodzin i krewnych oraz do drugich domów.

Na całym obszarze ruch turystyczny zarejestrowany w obiektach noclegowych charakteryzowały następujące wielkości: 1,5 mln osób

korzystających i 3,9 mln udzielonych noclegów. Największą frekwencję zanotowało województwo warszawskie, skupiające 65-70% całego ruchu. W samej Warszawie, gdzie przeważały krótkie 1, 2-dniowe pobyty, z bazy noclegowej skorzystało prawie 1 mln osób, którym udzielono blisko 2 mln noclegów. Nieco dłuższe pobyty, trwające średnio około tygodnia, notowano nad Jez. Zegrzyńskim, gdzie w bazie rejestrowanej przebywało ponad 30 tys. turystów. Na pojezierze gostynińskie przyjechało ich ponad 20 tys., jednak na dłuższy, bo dwutygodniowy pobyt. Poza miastami wojewódzkimi względnie dużo nocujących turystów przyjęły takie miasta i gminy jak: Brok, Gostynin, Grójec, Łąck, Łowicz, Pułtusk, Serock i Wilga.

W obiektach noclegowych Mazowsza odnotowano 700 tys. cudzoziemców, którzy skorzystali z 1,5 mln noclegów. Większość tego ruchu zagranicznego, bo prawie 90% przypadało na Warszawę i inne miasta wojewódzkie. Poza tym dość dużo obcokrajowców odwiedziło Grójec, Łowicz, Pułtusk i Serock. W stolicy nocujących gości z zagranicy było nieco ponad 0,5 mln osób. Identyczna prawie liczba cudzoziemców przybyła do Polski przez przejście graniczne na Okęciu. Wśród przylatujących obcokrajowców najwięcej było obywateli Stanów Zjednoczonych, Niemiec, Wielkiej Brytanii i Francji. Badania Instytutu Turystyki wykazują, że Warszawę odwiedza około 15% wszystkich cudzoziemców przekraczających granice Polski, duża część bawi jednak przejazdem lub zatrzymuje się u rodzin.[2] W przyjazdach zagranicznych do stolicy przeważają motywy turystyczne. Ogólnie można stwierdzić, że pobyty obcokrajowców w miastach łączą się najczęściej z podróżami służbowymi lub związanymi z robieniem interesów.

---

2 Szersze omówienie przyjazdów zagranicznych do Warszawy w 1993 r. zawierają materiały konferencyjne, przygotowane przez Urząd m.st. Warszawy.

REGIONALNY PRODUKT TURYSTYCZNY

Regionalny produkt turystyczny Mazowsza określają w zasadzie istniejące zasoby turystyczne, które wskazują na dość szerokie możliwości kształtowania oferty. Oceniając region pod tym kątem można wysunąć następujące wnioski:

- w tworzeniu produktu turystycznego główną rolę odgrywają bogate historyczne i współczesne zasoby kulturowe o charakterze krajoznawczym,
- szczególna w tym rola przypada Warszawie jako unikalnemu w kraju wielkiemu centrum administracyjnemu, zabytkowemu, naukowemu, kulturalno-artystycznemu, handlowemu i turystycznemu o znaczeniu międzynarodowym,
- większość turystycznych gmin mazowieckich powinna się nastawić na obsługę rynku regionalnego i lokalnego; tylko nieliczne, jak Warszawa, Płock, Pułtusk i Łowicz, mają szanse być konkurencyjnymi na rynku krajowym, a nawet międzynarodowym.

Uwzględniając szersze przesłanki można w sposób ogólny wskazać możliwości dalszego rozwoju produktu turystycznego i wzbogacenia oferty turystycznej Mazowsza. Do ważniejszych asortymentów tego produktu wypada zaliczyć:

- pobyty weekendowe w turystycznej bazie noclegowej, połączone ze sportami rekreacyjnymi, plażowaniem i kąpielą, spacerami i wycieczkami, grzybobraniem itp.,
- pobyty w Warszawie, połączone ze zwiedzaniem zabytków miasta i okolic, zakupami, udziałem w imprezach i wydarzeniach kulturalno-artystycznych, zwiedzaniem muzeów, wystaw itp.,
- specjalistyczne pobyty w stolicy, powiązane z uczestnictwem w różnych

kongresach, sympozjach i seminariach, festiwalach i konkursach, targach i wystawach oraz imprezach sportowych, uroczystościach i obchodach itp.,

- pobyty służbowe biznesmenów ze specjalnym programem rekreacyjnym i krajoznawczym,
- objazdowe wycieczki studyjno-krajoznawcze wybranymi trasami historycznymi,
- imprezy związane z życiem i twórczością Fryderyka Chopina, połączone ze zwiedzaniem miejsc i pamiątek po wielkim kompozytorze oraz udziałem w koncertach (Warszawa, Żelazowa Wola, Sanniki),
- spotkania z folklorem mazowieckim, zwłaszcza kurpiowskim i łowickim, połączone z pobytem we wsiach z żywym folklorem i sztuką ludową, udziałem w obrzędach i świętach regionalnych, kiermaszach i wystawach rękodzieła artystycznego, odwiedzinami w warsztatach i u twórców ludowych, zwiedzaniem skansenów, izb i zbiorów etnograficznych itp.,
- wyprawy ekoturystyczne do Kampinoskiego Parku Narodowego, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych,
- wycieczki i rajdy piesze i rowerowe, zwłaszcza szlakami znakowanymi w puszczach Białej, Kamienieckiej i Kozienickiej,
- spływy kajakowe, zwłaszcza Bugiem, Narwią i Pilicą,
- kolonie i obozy sportowe i zdrowotne dla dzieci i młodzieży szkolnej,
- "zielone szkoły" w okresach pozawakacyjnych,
- wycieczki na grzybobranie, jagody i inne zbiory runa leśnego,
- pobyty urlopowe w ośrodkach wczasowych nad jeziorami, rzekami i w lasach na przykład w Broku, Łącku, Wildze i miejscowościach nad Jez. Zegrzyńskim,

- zwiedzanie stadnin i wczasy w siodle,
- przejażdżki zabytkowymi pociągami z Sochaczewa,
- pobyty weekendowe i urlopowe w wynajmowanych prywatnych domach letniskowych (nad Bugiem, Liwcem i Narwią),
- pobyty w gospodarstwach wiejskich (agroturystyka), połączone z pracą na roli i konsumpcją zdrowej żywności.

Opracowali:

dr Andrzej Jagusiewicz

dr Henryk Legienis

INSTYTUT TURYSTYKI BIBLIOTEKA WARSZAWA

WALORY TURYSTYCZNE

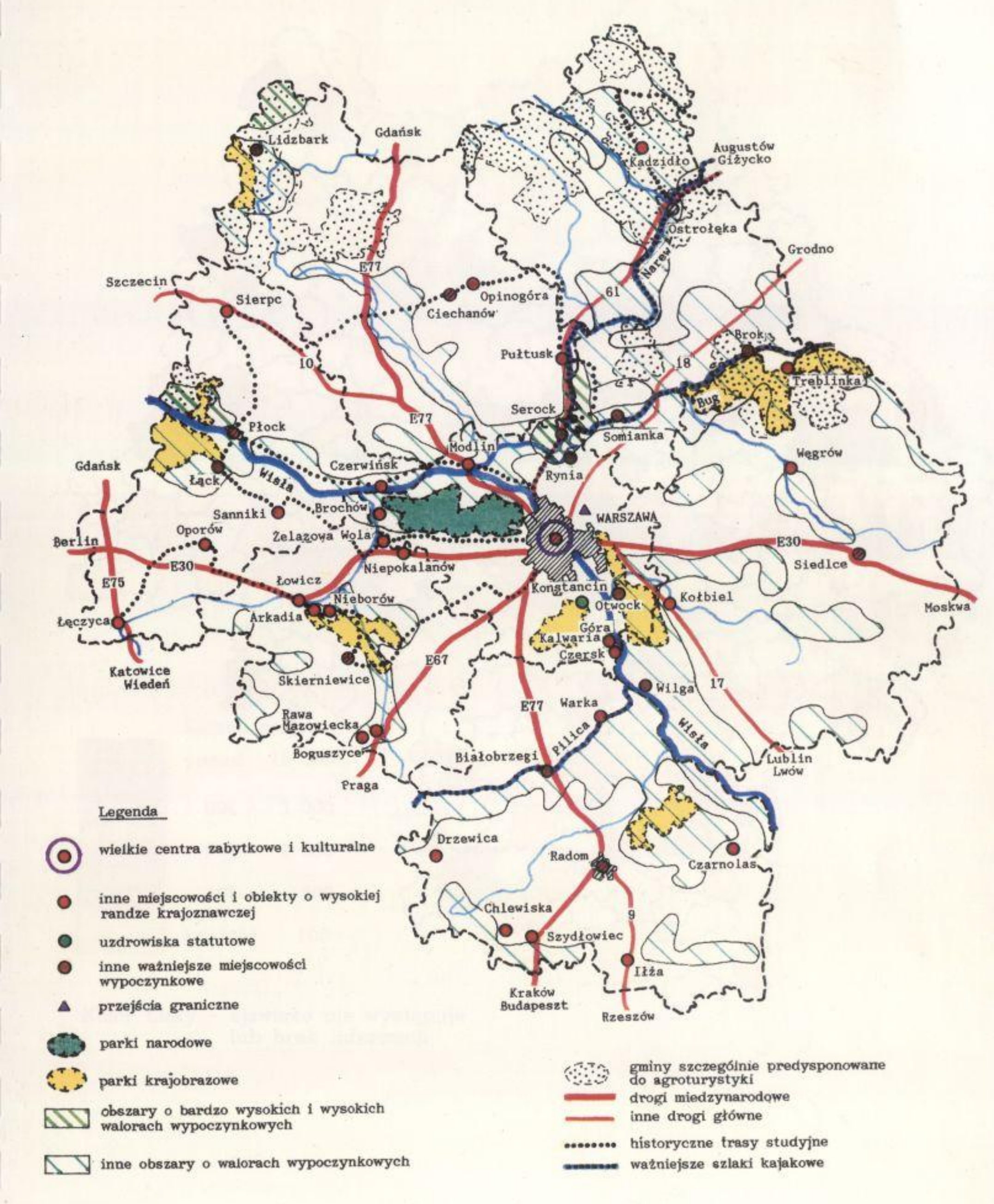

OBIEKTY NOCLEGOWE TURYSTYKI W 1992 R.

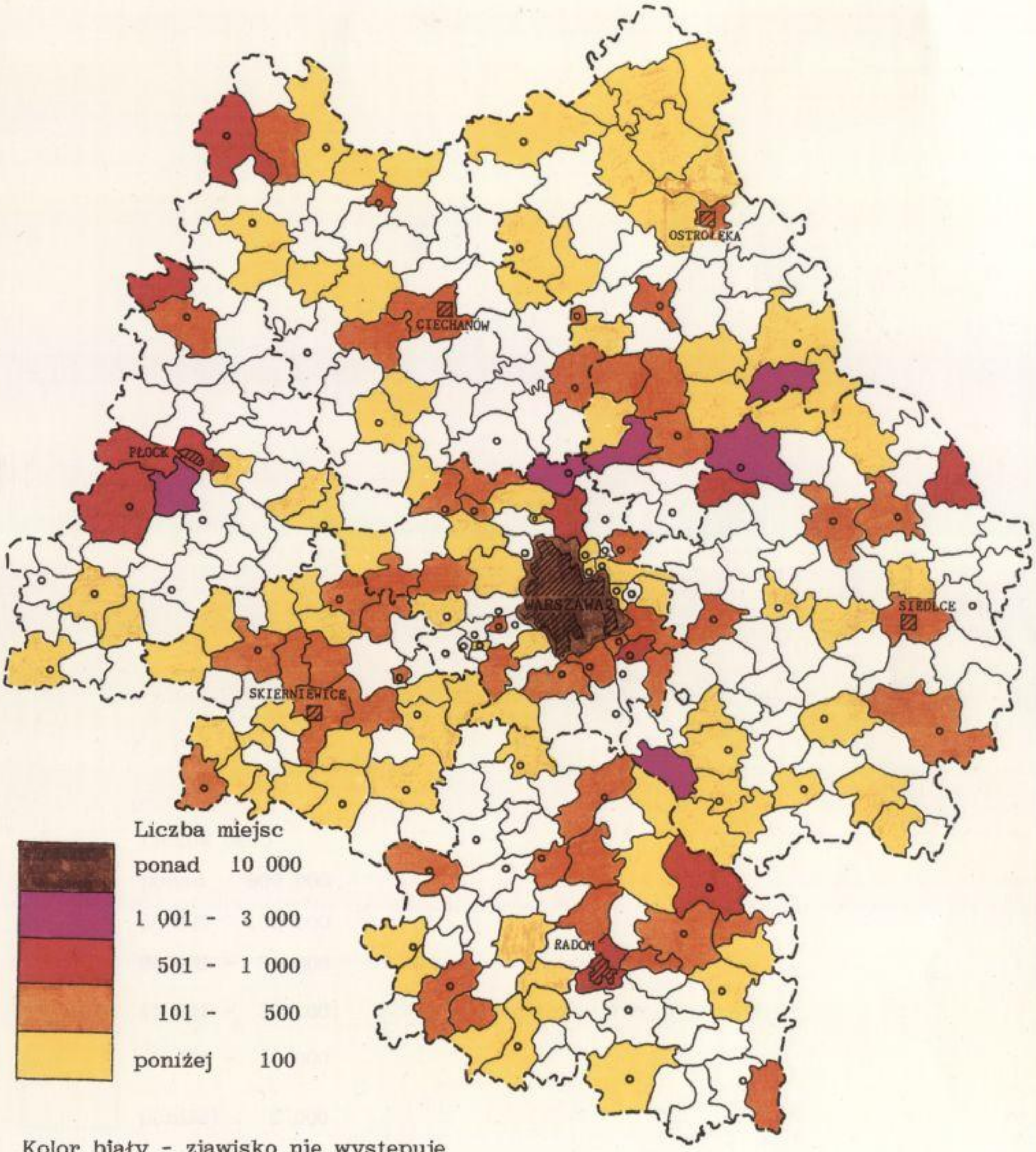

Kolor biały - zjawisko nie występuje lub brak informacji

KORZYSTAJĄCY Z OBIEKTÓW NOCLEGOWYCH TURYSTYKI

(w okresie X.91 - IX.92 r.)

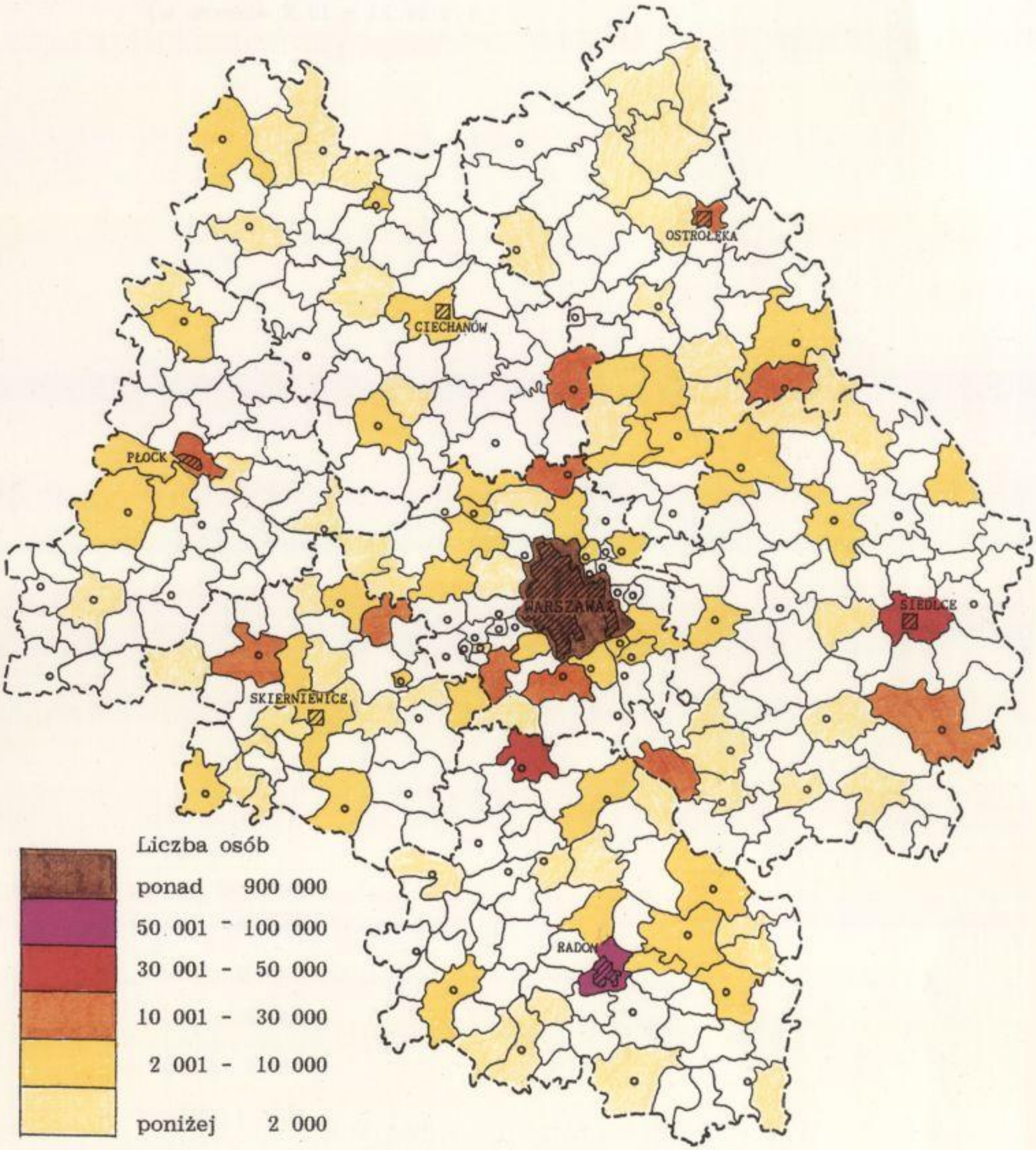

Kolor biały - zjawisko nie występuje lub brak informacji

CUDZOZIEMCY W OBIEKTACH NOCLEGOWYCH TURYSTYKI

(w okresie X.91 - IX.92 r.)

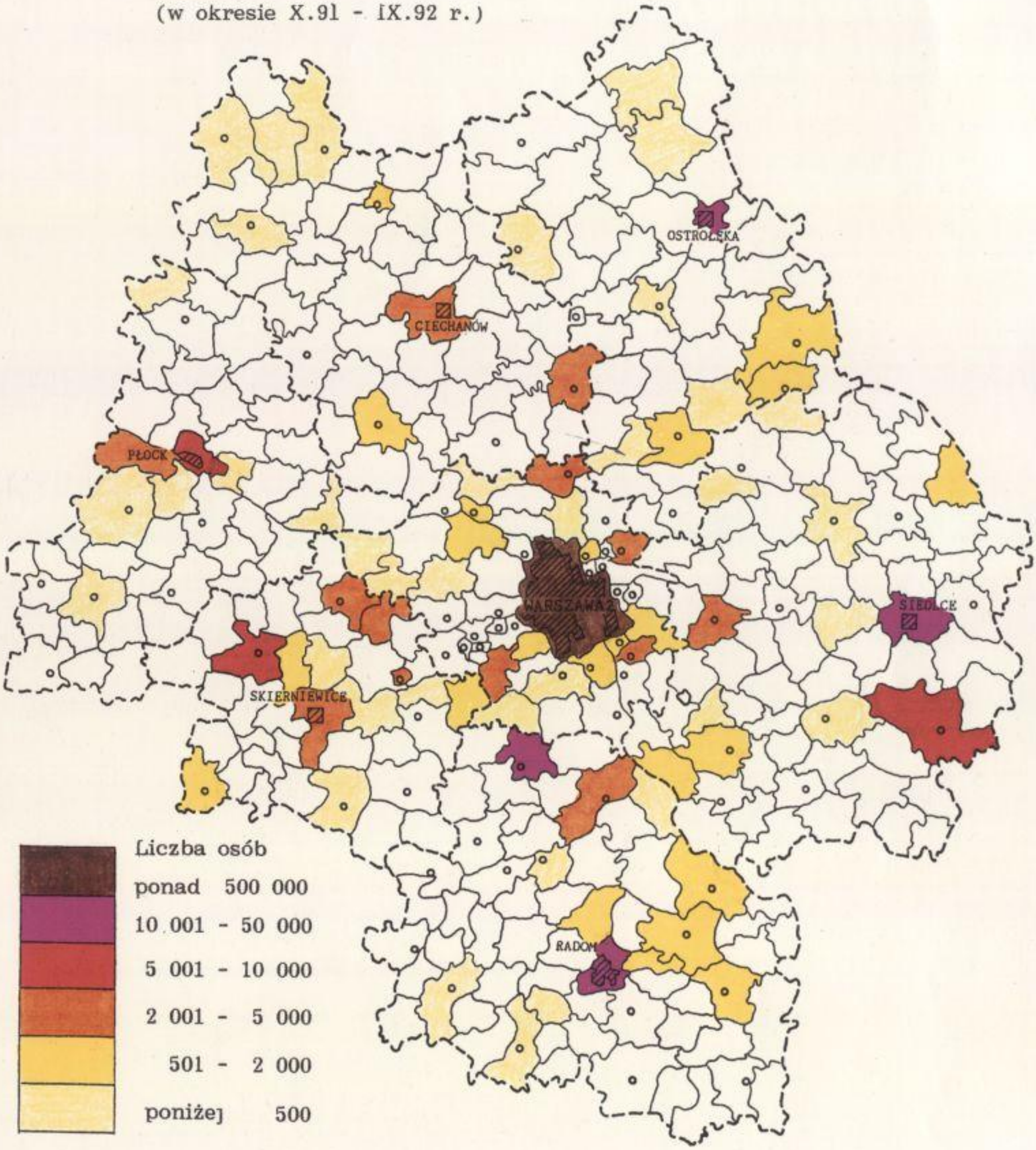

Kolor biały - zjawisko nie występuje lub brak informacji

INSTYTUT TURYSTYKI BIBLIOTEKA WARSZAWA

7730

200000,-